

ارزیابی مجموعه‌های کتابخانه‌های
دانشگاه‌های جامع با استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران
سید عابدین حسینی | منصور کوهی‌رستمی

چکیده

پژوهش حاضر، به ارزیابی مجموعه کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های جامع تحت نظارت وزارت علوم، تحقیقات و فناوری بر مبنای استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی می‌پردازد. هدف از انجام این پژوهش، بررسی وضعیت مجموعه کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های مورد نظر بر مبنای «استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران» است. جامعه پژوهش کلیه کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های مذکور هستند. جمع‌آوری داده‌ها با استفاده از سیاهه واری‌ای که بر اساس استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران تهیه شده، صورت گرفته است. در مجموع، از ۲۵ سیاهه واری‌ای توزیع شده، تعداد ۱۹ سیاهه واری‌ای، یعنی (۷۶ درصد) بازگردانده شد. پژوهش حاضر به روش پیمایش ارزشیابی انجام گرفته است. نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها نشان داد که کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های مورد مطالعه از نظر رویکرد کیفی مجموعه، به‌طور میانگین، (۶۲/۴ درصد) با این استاندارد مطابقت دارند. از نظر رویکرد کمی نیز در مجموع کتابخانه‌های مرکزی مورد مطالعه، تنها (۱۹/۹۷ درصد) مجموعه مورد نیاز بر اساس استاندارد را دارا هستند، یعنی کتابخانه‌های مورد نظر با توجه به استاندارد مجموعه، با کمبود شدید مجموعه منابع مواجه هستند و از این لحاظ در وضعیت بسیار نامطلوبی به سر می‌برند.

کلیدواژه‌ها

کتابخانه‌های دانشگاهی؛ استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران؛ مجموعه؛ مجموعه گستری

ارزیابی مجموعه‌های کتابخانه‌های دانشگاه‌های جامع با استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاه‌های ایران

سید عابدین حسینی^۱ | منصور کوهی رستمی^۲

دریافت: ۱۳۸۷/۱۱/۲۶ پذیرش: ۱۳۸۸/۵/۱۰

مقدمه

رسالت اصلی کتابخانه‌های دانشگاهی حمایت از برنامه‌های آموزشی و پژوهشی دانشگاه و کتابخانه نیز ابزار تحقیق و آموزش است. کتابخانه‌های دانشگاهی بخشی از نظام آموزش عالی محسوب می‌شوند و نقش بسیار مهمی در گردآوری و انتقال اطلاعات علمی ایفا می‌کنند. این کتابخانه‌ها می‌توانند کانون اصلی تأمین منابع اطلاعاتی مورد نیاز پژوهشگران باشند، مشروط به آنکه منابع آنها، روزآمد و از لحاظ کمی و کیفی جوابگوی نیازهای رو به رشد جامعه استفاده‌کننده باشد. هیچ کتابخانه دانشگاهی بدون داشتن مجموعه‌ای قوی نمی‌تواند به رسالت خود جامعه عمل بپوشاند. لذا مجموعه کتابخانه باید بازتابی از مطالب روزآمد مورد استفاده در موضوعات مورد تدریس و تحقیق باشد. بنابراین، ایجاد مجموعه‌ای قوی که بتواند نیازهای جامعه کاربران کتابخانه‌های دانشگاهی را پاسخ دهد وظیفه اصلی هر کتابخانه دانشگاهی است.

در سال‌های اخیر، عوامل بسیاری مجموعه‌گستری در کتابخانه‌ها را تحت تأثیر قرار داده‌اند. امروزه، کتابخانه‌ها و به‌ویژه کتابخانه‌های دانشگاهی با مسائل و چالش‌های زیادی روبه‌رو هستند که عبارت‌اند از:

۱. محدودیت شدید منابع مالی،

۲. افزایش حجم انتشارات و اطلاعات که از آن به‌عنوان انفجار اطلاعات نام می‌برند،

۱. عضو هیئت علمی گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز
۲. مسئول امور کتابخانه‌های اداری کتابخانه‌های عمومی شهرستان اهواز
rostami.mk@gmail.com

۳. گسترش دانش پژوهی،
۴. پیدایش علوم بین‌رشته‌ای،
۵. تغییرات اساسی در نیازها و علایق کاربران و رفتارهای اطلاع‌یابی آنها،
۶. تنوع محمل‌های اطلاعاتی،
۷. تحولات فنی در تولید و دسترسی به اطلاعات،
۸. تغییرات اساسی در بازار خرید و فروش منابع به‌ویژه منابع الکترونیکی، و
۹. مسئله حفاظت از مجموعه کتابخانه‌ها (کوهی رستمی، ۱۳۸۶).

با نظر به اینکه کتابخانه‌های دانشگاهی در عصر اطلاعات به‌عنوان گردانندگان اطلاعات و دانش توصیف می‌شوند، مجموعه‌گستری نقشی حیاتی در این نوع کتابخانه‌ها بازی می‌کند. اگرچه تشکیل، توسعه، و حفظ مجموعه کتابخانه تنها هدف کتابخانه‌ها نیست؛ مطمئناً در عصر حاضر یکی از عناصر اصلی هر کتابخانه است، زیرا خدماتی را فراهم می‌کند که کتابخانه باید ارائه کند. با توجه به نقش مهم مجموعه کتابخانه‌های دانشگاهی در ارائه خدمات مطلوب، این پژوهش به بررسی وضعیت مجموعه در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های جامع تحت نظارت وزارت علوم، تحقیقات و فناوری بر مبنای «استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران» می‌پردازد.

بیان مسئله

نتایج حاصل از مطالعات و پژوهش‌های انجام گرفته پیرامون مشکلات و مسائل انواع کتابخانه‌ها در کشور ما حاکی از آن است که کتابخانه‌های موجود در کشور به‌ویژه در زمینه مجموعه، نه تنها با استانداردهای جهانی فاصله دارند، بلکه با استانداردهای ایران نیز مطابقت ندارند. سؤالی که در اینجا باید بدان پاسخ گفت این است که چرا کتابخانه‌های دانشگاهی که به واقع قلب تپنده چنین مراکزی به شمار می‌روند و یکی از مهم‌ترین شاخص‌های تعیین کیفیت آموزشی و پژوهشی مطرح هستند، نتوانسته‌اند همگام با رشد جامعه دانشگاهی، تنوع رشته‌های تحصیلی، و رشد فناوری‌های نوین اطلاعاتی پیشرفت کنند. مسلم است که حرکت رو به رشد مجموعه کتابخانه‌های دانشگاهی به عوامل متعددی وابسته است که مهم‌ترین آنها عبارت است از: بودجه کافی، نیروی انسانی متخصص، داشتن خط‌مشی مجموعه‌گستری، توجه مدبرانه مدیران و مسئولان دانشگاه‌ها، و مانند آن که کمبود هر کدام به‌تنهایی می‌تواند بر رشد مجموعه کتابخانه اثر منفی داشته باشد. شناخت مسائل و مشکلات مجموعه کتابخانه‌های دانشگاهی این پیامد را خواهد داشت تا موانع پیشرفت و توسعه شناسایی و سپس راهکارهای عملی برای از میان برداشتن این موانع ارائه شود. لذا بررسی وضعیت مجموعه کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های جامع ایران و ارزیابی کمی

و کیفی کتابخانه های مرکزی دانشگاه های جامع تحت نظارت وزارت علوم، تحقیقات و فناوری می تواند نقاط ضعف و قوت آنها را مشخص نماید. مقایسه وضعیت کتابخانه های مورد بررسی با استانداردهای کتابخانه های دانشگاهی تصویر روشنی از وضعیت مجموعه این کتابخانه ها به دست می دهد، تا مسئولان و دست اندرکاران بتوانند به رفع کاستی ها بپردازد.

هدف پژوهش

این پژوهش اهداف اصلی عبارت اند از:

۱. بررسی وضع موجود مجموعه کتابخانه های مرکزی دانشگاه های جامع تحت نظارت وزارت علوم، تحقیقات و فناوری؛
۲. مقایسه نتایج به دست آمده با پیش نویس استانداردهای کتابخانه های دانشگاهی ایران؛ و
۳. ارائه پیشنهادهایی به منظور بهبود وضعیت کتابخانه.

پرسش های پژوهش

این پژوهش در صدد پاسخگویی به پرسش های اساسی زیر است:

- ۱) پراکندگی و فراوانی منابع کتابخانه های مرکزی دانشگاه های جامع تحت نظارت وزارت علوم، تحقیقات و فناوری چگونه است؟
- ۲) میزان مطابقت وضعیت کیفی مجموعه منابع در کتابخانه های مرکزی دانشگاه های جامع تحت نظارت وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، در مقایسه با رویکرد کیفی استاندارد مجموعه، تا چه اندازه است؟
- ۳) میزان مطابقت وضعیت کمی مجموعه منابع در کتابخانه های مرکزی دانشگاه های جامع تحت نظارت وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، در مقایسه با رویکرد کمی استانداردهای کیفی مجموعه منابع تا چه اندازه است؟

روش شناسی پژوهش

به دلیل ماهیت مسئله، اجرای پژوهش مستلزم استفاده از روش پیمایش ارزشیابی^۳ بوده است، با استفاده از روش پیمایش ارزشیابی جنبه مشخصی از یک محیط پژوهشی بر پایه ضوابطی که برای این منظور در نظر گرفته شده است، بررسی می گردد (کومار، ۱۳۷۴).

در پژوهش حاضر، مجموعه کتابخانه های مرکزی دانشگاه های جامع تحت نظارت وزارت علوم، تحقیقات و فناوری مورد بررسی قرار گرفته است.

3. Evaluative survey

جامعه پژوهش حاضر کلیه کتابخانه های مرکزی دانشگاه های جامع تحت نظارت

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری است که از ساختار اداری دانشگاه‌های مورد نظر تبعیت می‌کند و شامل ۱۹ کتابخانه می‌شود.

برای جمع‌آوری داده‌ها از سیاهه و ارسی استفاده گردید. این سیاهه به صورت حضوری و یا با استفاده از پست در اختیار مدیران کتابخانه‌های مورد بررسی قرار داده شد. آمارهای مربوط به تعداد اعضای هیئت علمی و دانشجویان، تعداد رشته در مقاطع کارشناسی، کارشناسی ارشد، و دکتری دانشگاه‌های مورد مطالعه از وبسایت‌های این دانشگاه‌ها استخراج گردید.

پیشینه پژوهش

آشور^۴ (۱۹۹۱)، پژوهشی با عنوان «ارزیابی مجموعه کتابخانه‌های دانشگاهی واقع در عربستان سعودی بر اساس استانداردهای انجمن کتابخانه‌های دانشکده‌ای و پژوهشی» انجام داده است که هدف آن، بررسی وضعیت مجموعه هفت کتابخانه دانشگاهی در عربستان سعودی بود. به همین منظور، برای گردآوری اطلاعات، پرسشنامه‌ای تدوین گردید و به ۷ کتابخانه مورد بررسی فرستاده و معلوم شد که مجموعه ۶ کتابخانه از ۷ کتابخانه مورد بررسی، زیر سطح استانداردهای انجمن کتابخانه‌های پژوهشی و دانشگاهی است. اما کتابخانه دانشگاهی شاه فهد^۵ از سطح استانداردها بالاتر بود. با توجه به نتایج به دست آمده، دلایل نامتناسب بودن مجموعه‌ها عبارت است از: عدم برنامه‌ریزی، نبود سیاست‌های مجموعه گسترده‌تری، شرکت نکردن اعضای هیئت علمی دانشکده در مجموعه‌سازی، ناکافی بودن پشتیبانی مالی، و عدم امانت بین کتابخانه‌ای و جست‌وجوی پیوسته در بازیابی اطلاعات دانشکده‌ها، در بعضی از کتابخانه‌ها (چهری، ۱۳۸۲).

حقیقی (۱۳۷۲)، در پژوهشی با عنوان «ارزیابی مجموعه کتابخانه‌های دانشگاهی شهر تهران» نشان داد که نیروی انسانی متخصص شاغل در کتابخانه‌های ۳۰ مؤسسه آموزشی در سطح تهران بر اساس فرمول B از «استانداردهای کتابخانه‌های دانشکده‌ای و پژوهشی» زیر سطح استاندارد است. وجود ۱۳۷ نفر کتابدار به منظور ارائه خدمات کتابخانه‌ای شایسته و برآوردن نیازهای تعداد روزافزون پژوهشگران، اعضای هیئت علمی و دانشجویان ناکافی بوده و در ۲۴ کتابخانه تعداد نیروی انسانی متخصص به حد نصاب مقرر نمی‌رسد.

زمانی نژاد (۱۳۷۷)، پژوهشی با عنوان «ارزیابی کتابخانه‌های دانشگاهی شهر زنجان» انجام داده است. هدف از این پژوهش ارزیابی کتابخانه‌های دانشگاهی شهر زنجان بر اساس فرمول‌های استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی (ای.سی.آر.ال.) است. روش پژوهش پیمایشی است. برای گردآوری اطلاعات از پرسشنامه و مشاهده، استفاده شده است. جامعه مورد بررسی، شامل ۱۰ کتابخانه بوده است. نتایج نشان داد که هیچ‌کدام از کتابخانه‌ها طبق ضوابط درجه‌بندی قرار نگرفته‌اند. کمبودها و نارسایی‌هایی که در تمام کتابخانه‌ها به چشم

4. Ashoor
5. King Fahad Saudi University Library

می خورد، عبارت اند از: نداشتن خط مشی مدون و اساسنامه برای انجام امور، کمبود نیروی انسانی، کمبود بودجه و فضا، کمبود تجهیزات و وسایل مناسب کتابخانه، فقر مجموعه کتابخانه ها، عدم تناسب موجودی مواد غیر چاپی با مواد چاپی، حضور اندک نیروهای متخصص کتابداری در بخش های مختلف کتابخانه ها، شیوه نادرست مجموعه سازی و سازماندهی، و عدم همکاری بین کتابخانه ای.

اعظمی سارودی (۱۳۷۸)، پژوهشی با عنوان «بررسی وضعیت کتابخانه های تحت نظارت دانشگاه علوم پزشکی کرمان و مقایسه آن با استانداردهای معتبر دانشگاه (ACRL)» انجام داده است. هدف از این پژوهش، که با روش های آمار توصیفی انجام شده، بررسی وضعیت کتابخانه های تحت نظارت دانشگاه علوم پزشکی کرمان و مقایسه آنها با «استانداردهای کتابخانه های دانشگاهی ایران» است. البته لازم به ذکر است که در این بررسی تنها نیروی انسانی و مجموعه با استانداردهای مربوط، مورد مقایسه قرار گرفته اند. در این بررسی، جمعاً ۱۵ کتابخانه متعلق به ۱۰ دانشگاه و ۵ بیمارستان به عنوان جامعه مورد بررسی این پژوهش در نظر گرفته شده اند. اطلاعات مورد نیاز، از طریق پرسشنامه، مصاحبه حضوری و مشاهده گردآوری شده است. نتایج حاصل از این پژوهش نشان می دهد که منابع موجود در کتابخانه های تحت نظارت دانشگاه علوم پزشکی کرمان زیر سطح استانداردها هستند و از رشد کافی برخوردار نمی باشند. همچنین، نیروی انسانی شاغل در این کتابخانه ها، در مقایسه با استانداردها، بسیار نامطلوب است. در بررسی دیگری که به منظور آگاهی از میزان تخصص مدیران صورت گرفت، نتایج به دست آمده حاکی از این است که از ۱۵ کتابخانه مورد مطالعه، فقط مدیران ۳ کتابخانه دارای تخصص کتابداری هستند و ۱۲ کتابخانه دیگر مدیران غیر کتابدار دارند. علاوه بر این، بر اساس یافته های به دست آمده، حدود نیمی از کتابخانه های مورد بررسی فاقد نظام سازماندهی علمی هستند و بقیه کتابخانه ها در تهیه فهرستبرگه های روزآمد مشکل دارند. در زمینه استفاده علمی از رایانه نیز باید گفت که تنها ۳ درصد کتابخانه های تحت نظارت دانشگاه، از این امکان برخوردارند و در بقیه کتابخانه ها حتی یک رایانه و نرم افزار وجود ندارد. از طرف دیگر، در کتابخانه هایی که رایانه و نرم افزار لازم تهیه شده است، امکان ارائه خدمات به صورت ماشینی وجود ندارد. بر اساس اطلاعات به دست آمده، اغلب کتابخانه ها به دلیل مشکلات مالی در تهیه منابع با مشکل جدی مواجه هستند و بالاخره وضعیت فضا، ساختمان، و تجهیزات موجود کتابخانه های مورد بررسی بسیار نامطلوب است، به طوری که ۱۴ کتابخانه از ۱۵ کتابخانه مورد بررسی با مشکل کمبود جا مواجه هستند و تعداد تجهیزات نیز با افزایش سالانه استفاده کنندگان هماهنگ نیست.

چهری (۱۳۸۲)، پایان نامه کارشناسی ارشد خود را با عنوان «ارزیابی مجموعه و

نیروی انسانی کتابخانه‌های دانشگاهی شهر کرمانشاه» تدوین کرد. هدف او از انجام این تحقیق، تعیین و تشریح وضع موجود کتابخانه‌های دانشگاهی شهر کرمانشاه از نظر مجموعه و نیروی انسانی و تعیین فاصله وضع موجود با وضع مطلوب می‌باشد. این پژوهش، با استفاده از روش پیمایشی، وضعیت مجموعه منابع، افزایش سالیانه، نیروی انسانی متخصص و غیرمتخصص، تعداد اعضای هیئت علمی در ۱۲ کتابخانه مورد بررسی را نشان می‌دهد و آنها را با استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران مورد مقایسه قرار می‌دهد. برای گردآوری اطلاعات از پرسشنامه و مشاهده مستقیم استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد که تعداد کل نیروی انسانی متخصص مورد نیاز در کتابخانه‌های مورد مطالعه، مطابق استاندارد، باید ۱۴۵ نفر باشد؛ در حالی که نتایج پژوهش نشان می‌دهد که ۴۹ نفر یعنی ۳۴ درصد نیروی متخصص در کتابخانه‌ها موجود می‌باشد و این نشان‌دهنده کمبود شدید نیروی متخصص در این کتابخانه‌هاست. به جز کتابخانه مرکزی دانشگاه علوم پزشکی که نیروی متخصص آن از سطح استاندارد بالاتر است (۱۲۲ درصد)، کتابخانه‌های دیگر پایین‌تر از استاندارد هستند. مطابق استاندارد نیروی انسانی، نیروهای غیرمتخصص کتابخانه‌ها باید ۶۵ درصد کل نیروی انسانی آن باشند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که ۳ کتابخانه بالاتر از حد استاندارد هستند و ۲ کتابخانه نیز مطابق استاندارد (۱۰۰) می‌باشند، اما ۷ کتابخانه دیگر زیر سطح استاندارد می‌باشند. بیشترین نیروی متخصص در بخش فهرست‌نویسی و کمترین آنها در بخش سفارشات و کامپیوتر می‌باشد.

غلامی (۱۳۸۰)، در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود وضعیت مجموعه کتابخانه‌های دانشگاهی شهر اصفهان را مورد بررسی قرار داده است. هدف از این پژوهش ارزیابی وضعیت مجموعه کتابخانه‌های دانشگاه‌های دولتی واقع در شهر اصفهان مطابق با شاخص‌های سطوح در استاندارد مجموعه استانداردهای انجمن کتابخانه‌های دانشگاهی و پژوهشی (ای.سی.آر. ال.) است. روش تحقیق، پیمایشی و ابزار گردآوری اطلاعات، پرسشنامه و مشاهده است. جامعه تحقیق شامل کتابخانه‌های مرکزی و دانشکده‌های دانشگاه‌های تحت نظارت وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی واقع در شهر اصفهان بوده که در نهایت ۲۵ کتابخانه مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. یافته‌های حاصل از این تحقیق نشان می‌دهد که رشد کمی مجموعه کتابخانه‌ها با رشد همه‌جانبه مراجعان کتابخانه همگام نیست. مطابق فرمول A، مجموعه کتابخانه‌های مورد مطالعه به لحاظ کمی زیر سطح استاندارد هستند. نیروی انسانی متخصص کتابداری ۳۸/۲۳ درصد و نیروی غیرمتخصص ۶۱/۷۷ درصد از نیروی انسانی شاغل در کتابخانه‌ها هستند.

مرادمند (۱۳۸۳)، در مقاله‌ای با عنوان «ارزیابی مجموعه کتابخانه‌های دانشگاهی شهید

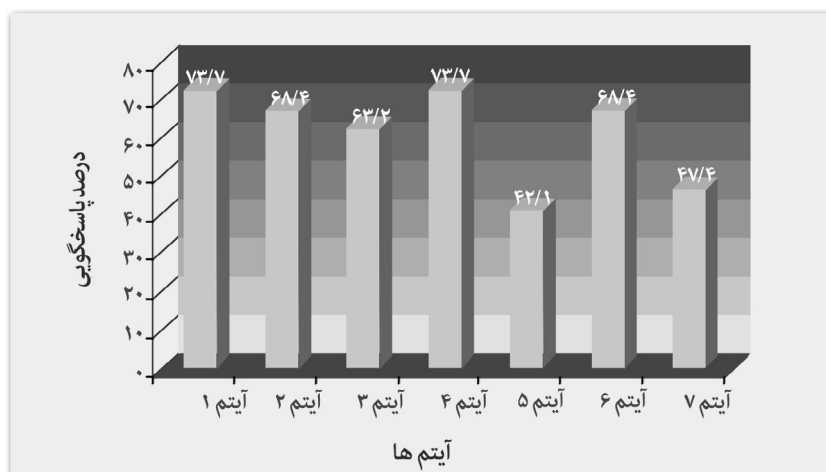
چمران اهواز براساس استانداردهای مرتبط» به ارزیابی مجموعه کتابخانه های دانشگاه شهید چمران اهواز پرداخت. در این پژوهش، موجودی ۱۶ کتابخانه این دانشگاه مورد بررسی قرار گرفت. نتایج تحقیق نشان داد که این کتابخانه ها از نظر تعداد منابع زیر استاندارد هستند.

تحلیل داده ها

در پاسخ به سؤال اول پژوهش مبنی بر اینکه: «مجموعه منابع کتابخانه های مرکزی دانشگاه های تحت نظارت وزارت علوم، تحقیقات و فناوری تا چه اندازه با استانداردهای کتابخانه های دانشگاهی ایران مطابقت دارند؟» ۲ رویکرد کمی و کیفی وجود دارد، که به طور جداگانه بررسی شده است.

بررسی رویکرد کیفی استاندارد مجموعه، در کتابخانه های مرکزی دانشگاه های مورد مطالعه

در این بخش، نتایج مربوط به مقوله های رویکرد کیفی مجموعه کتابخانه های مرکزی دانشگاه های مورد مطالعه، مورد ارزیابی قرار گرفته است.

نمودار ۱

درصد پاسخگویی به آیتم های
استاندارد مجموعه

همانطور که در نمودار ۱ مشاهده می شود، در پاسخ به مورد اول از سیاهه و آرسی، مبنی بر اینکه: «آیا کتابخانه خط مشی و سیاست های مناسب و مکتوب برای گزینش و گسترش مجموعه خود دارد، تا بتواند به حفظ و ارتقای کتابخانه یاری رساند؟» ۱۴ مورد (۷۳/۷ درصد) از کتابخانه ها به آن پاسخ مثبت و ۴ مورد (۲۱ درصد) نیز به آن پاسخ منفی

داده‌اند و یک کتابخانه (۵/۳ درصد) نیز به آن پاسخی نداده است. در پاسخ به مورد دوم سیاهه و ارسی، مبنی بر اینکه: «آیا مسئولیت نهایی گزینش منابع کتابخانه و تصویب و سفارش و خرید آنها بر عهده رئیس کتابخانه است؟» ۱۳ مورد (۶۷/۴ درصد) از کتابخانه‌ها به آن پاسخ مثبت، و ۶ مورد (۳۱/۶ درصد) نیز به آن پاسخ منفی داده‌اند.

در پاسخ به مورد سوم سیاهه و ارسی، مبنی بر اینکه: «آیا منابع کتابخانه به صورت نظام‌یافته و بنا به نیازهای آموزشی و پژوهشی جاری در فواصل مناسب مورد بررسی و بازبینی قرار می‌گیرد؟» ۱۲ مورد (۶۳/۲ درصد) از کتابخانه‌ها به آن پاسخ مثبت و ۷ مورد (۳۶/۸ درصد) نیز به آن پاسخ منفی داده‌اند.

در پاسخ به مورد چهارم سیاهه و ارسی، مبنی بر اینکه: «آیا پس از بررسی و بازبینی منابع کتابخانه، مواد و منابع نامربوط از مجموعه خارج می‌گردد؟» ۱۴ مورد (۷۳/۷ درصد) از کتابخانه‌ها به آن پاسخ مثبت و ۵ مورد (۲۶/۳ درصد) نیز به آن پاسخ منفی داده‌اند.

در پاسخ به مورد پنجم سیاهه و ارسی، مبنی بر اینکه: «آیا مجموعه منابع کتابخانه بین ۲ تا ۶ درصد رشد سالیانه دارد؟» ۸ مورد یعنی (۴۲/۱ درصد) از کتابخانه‌ها به آن پاسخ مثبت و ۱۱ مورد (۵۷/۹ درصد) نیز به آن پاسخ منفی داده‌اند.

در پاسخ به مورد ششم از سیاهه و ارسی، مبنی بر اینکه: «آیا کتابخانه، سیاست مدون و مکتوبی در خصوص وجین مجموعه دارد؟» ۱۳ مورد (۶۷/۴ درصد) از کتابخانه‌ها به آن پاسخ مثبت و ۶ مورد (۳۱/۶ درصد) نیز به آن پاسخ منفی داده‌اند.

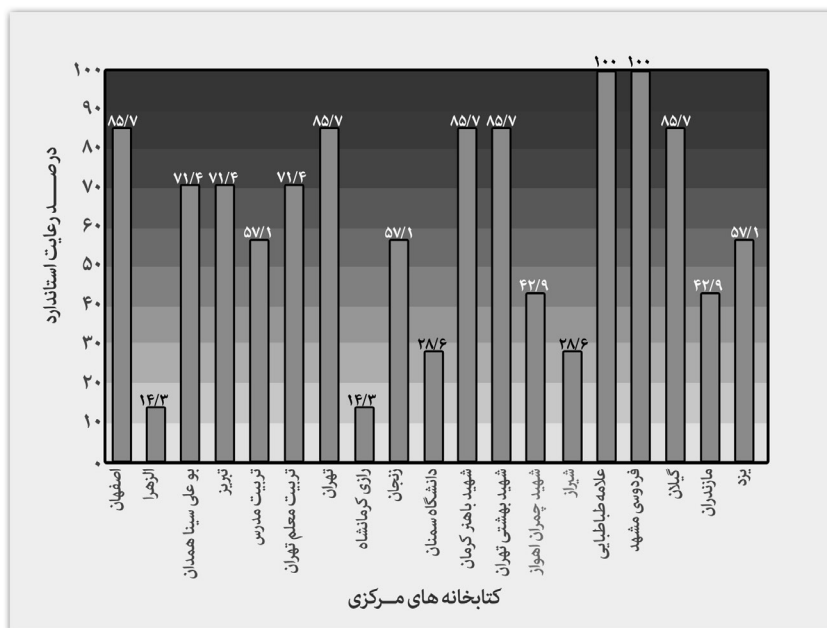
در پاسخ به مورد هفتم از سیاهه و ارسی، مبنی بر اینکه: «آیا کتابخانه پس از وجین، موادی را که باید از مجموعه خارج، جایگزین و به‌طور دائم حفظ و نگهداری گردد، معین و مشخص می‌کند؟» ۹ مورد (۴۷/۴ درصد) از کتابخانه‌ها به آن پاسخ مثبت و ۱۰ مورد (۵۲/۶ درصد) نیز به آن پاسخ منفی داده‌اند.

میزان مطابقت کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های مورد مطالعه با استاندارد مجموعه

همانطور که در نمودار ۲ مشاهده می‌شود، کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های علامه طباطبایی، فردوسی مشهد با ۱۰۰ درصد پاسخ مثبت، بیشترین؛ و کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های رازی کرمانشاه و الزهرا (س) با ۱۴/۳ درصد کمترین میزان مطابقت با رویکرد کیفی استاندارد مجموعه را به خود اختصاص داده‌اند.

در مجموع، بیشترین میزان پاسخ مثبت به موارد اول و چهارم (۷۳/۷ درصد) و کمترین میزان مربوط به مورد پنجم (۴۲/۱ درصد) می‌باشد.

به طور میانگین، کتابخانه های مرکزی دانشگاه های مورد مطالعه (۶۲/۴ درصد) با رویکرد کیفی استاندارد مجموعه مطابقت دارند.

نمودار ۲

میزان رعایت استاندارد مجموعه

بررسی رویکرد کمی استاندارد مجموعه در کتابخانه های مرکزی دانشگاه های مورد مطالعه

در محاسبه مجموعه هر کتابخانه مرکزی، از فرمول ۷ استانداردهای کتابخانه های دانشگاهی ایران استفاده شده است.

این فرمول به شکل زیر است:

$$V = 20000 D + 3000 M + 335 U + 12 E + 100 F + \text{مجموعه پایه}$$

در این فرمول

F = تعداد اعضای هیئت علمی تمام وقت

E = تعداد کل دانشجویان تمام وقت

U = تعداد رشته ها در مقطع کارشناسی

M = تعداد رشته ها در مقطع کارشناسی ارشد

D = تعداد رشته ها در مقطع دکتری

V = تعداد کل مجموعه کتابخانه

مجموعه پایه، رقمی ثابت و نمایانگر حداقل مجموعه‌ای است که باید همزمان با گشایش هر واحد دانشگاهی در کتابخانه آن موجود باشد. این رقم برای کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌ها باید بین ۴۰ تا ۸۰ هزار جلد، بنا به نوع و زمینه فعالیت موضوعی، تعیین می‌شود. در این پژوهش، مجموعه پایه، برای کتابخانه‌های مرکزی، ۴۰ هزار جلد در نظر گرفته شده است. همچنین، در این فرمول منظور از «جلد کتاب» هرگونه مواد کتابخانه‌ای اعم از فیلم، اسلاید، نوار، نوار ویدئویی، و مانند آن می‌باشد، مشروط بر اینکه به نحوی در کتابخانه سازماندهی شده و در مجموعه کتابخانه قرار گرفته باشند.

مجموعه کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های مورد مطالعه (مواد کتابی و غیرکتابی)

همانطور که در جدول ۱ مشاهده می‌شود، بیشترین تعداد کتاب فارسی و لاتین (۴۰۰,۰۰۰ جلد) در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران وجود دارد، و کمترین تعداد نیز (۶۰,۰۰۰ جلد) در کتابخانه مرکزی دانشگاه سمنان وجود دارد.

بیشترین تعداد نشریات ادواری (۸۲۱۵ عنوان) اعم از فارسی و لاتین، مربوط به کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران و کمترین ۱۸۲ عنوان، مربوط به کتابخانه مرکزی دانشگاه سمنان می‌باشد.

بیشترین تعداد پایان‌نامه (۳۶,۰۰۰ جلد) مربوط به کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران و کمترین تعداد ۶۵۰ جلد، مربوط به کتابخانه مرکزی دانشگاه سمنان می‌باشد. در مجموع نیز کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران با داشتن یک میلیون جلد مدرک و کتابخانه مرکزی دانشگاه بوعلی سینا همدان با ۷۵ هزار جلد مدرک، به ترتیب بیشترین و کمترین تعداد مجموعه را به خود اختصاص داده‌اند.

توزیع فراوانی اعضای هیئت علمی تمام‌وقت، دانشجویان و رشته‌های تحصیلی دانشگاه‌های مورد مطالعه

در جدول ۲ مشاهده می‌شود، دانشگاه تهران با ۱۵۰۰ نفر هیئت علمی تمام وقت و دانشگاه سمنان با ۱۲۷ نفر به ترتیب بیشترین و کمترین تعداد اعضای هیئت علمی در میان دانشگاه‌های مورد نظر را در اختیار دارند. همچنین، دانشگاه تهران با ۳۲ هزار نفر دانشجوی تمام‌وقت و دانشگاه الزهرا (س) با ۴۵۰۰ نفر به ترتیب بیشترین و کمترین تعداد دانشجویان تمام وقت را در بین این دانشگاه‌ها به خود اختصاص داده‌اند. همچنین، دانشگاه تهران با ۱۱۱ و دانشگاه‌های تربیت معلم تهران و یزد با ۳۰ رشته در مقطع کارشناسی به ترتیب بیشترین و کمترین تعداد رشته در مقطع تحصیلی مورد نظر را به خود اختصاص داده‌اند.

ردیف	نام دانشگاه	کتاب		مجموع (جلد)	نشریات ادواری		مجموع (عنوان)	پایان نامه	تعداد مواد غیرکتابی	کل مجموعه
		فارسی	لاتین		فارسی	لاتین				
۱	اصفهان	۱۲۰۰۰۰	۲۸۹۸۰	۱۴۸۹۸۰	۳۰۰	۴۰۰	۷۰۰	۴۹۰۰	بی پاسخ	۲۰۰۰۰۰
۲	الزهرا (س)	۶۲۰۰۰	۴۳۰۰۰	۱۰۵۰۰۰	۲۶۲	۳۲۰	۵۸۲	۱۲۰۰	بی پاسخ	۱۱۰۰۰۰
۳	بوعلی سینا همدان	۴۰۰۰۰	۲۵۰۰۰	۶۵۰۰۰	۱۹۰	۳۰	۲۲۰	۲۰۰۰	بی پاسخ	۷۵۰۰۰
۴	تبریز	۶۷۳۴۵	۶۵۰۰۰	۱۳۳۲۴۵	۱۶۹۵	۴۴۵	۲۱۴۰	۴۰۰۰	۱۶۱۵	۱۴۰۰۰۰
۵	تربیت مدرس	۵۵۰۰۰	۶۰۰۰۰	۱۱۵۰۰۰	۱۳۳۲	۳۲۵۲	۴۵۸۴	۹۵۰۰	۲۵۹۱۶	۱۵۵۰۰۰
۶	تربیت معلم تهران	۸۰۰۰۰	۳۰۰۰۰	۱۱۰۰۰۰	۵۱۹	۳۶۴	۸۸۳	۴۱۵۰	بی پاسخ	۱۳۵۰۰۰
۷	تهران	۲۸۰۰۰۰	۱۲۰۰۰۰	۴۰۰۰۰۰	۴۶۰۰	۳۶۱۵	۸۱۱۵	۳۶۰۰۰	بی پاسخ	۱۰۰۰۰۰۰
۸	رازی کرمکشا	۷۰۰۰۰	۳۸۷۲۱	۱۰۸۷۲۱	۱۱۰	۱۹۷	۳۰۷	۱۴۱۲	بی پاسخ	۱۶۰۰۰۰
۹	رزقان	۵۰۰۰۰	۲۰۰۰۰	۷۰۰۰۰	۱۵۴	۱۲۴	۲۷۸	۹۵۸	۱۸۰۰۰	۹۰۰۰۰
۱۰	سمنان	۴۰۰۰۰	۲۰۰۰۰	۶۰۰۰۰	۱۱۲	۷۰	۱۸۲	۶۵۰	۱۶۰۰۰	۸۰۰۰۰
۱۱	شهید باهنر کرمان	۸۰۰۰۰	۵۰۰۰۰	۱۳۰۰۰۰	۳۹۶	۱۰۰۰	۱۳۹۶	۲۷۰۰	بی پاسخ	۲۰۰۰۰۰
۱۲	شهید بهشتی تهران	۲۲۰۰۰۰	۱۳۵۴۳۰	۳۵۵۴۳۰	۱۶۲۰	۳۱۹۳	۴۸۱۳	۵۱۰۰	۳۰۰۰۰	۴۰۰۰۰۰
۱۳	شهید چمران اهواز	۹۷۶۳۹	۱۰۵۲۵	۱۰۸۱۶۸	۱۲۰۰	۴۱	۱۲۴۱	۷۲۰۵	۱۴۹۷۶	۱۳۱۵۹۰
۱۴	شیراز	۴۲۳۲۵	۶۳۳۲۰	۱۰۵۶۴۵	۱۹۰۶	۱۲۸۸	۳۱۹۴	۱۷۵۳	۵۱۴	۱۱۱۱۰۶
۱۵	علامه طباطبایی	۴۰۰۰۰	۴۰۰۰۰	۸۰۰۰۰	۴۰۶	۲۱۶	۶۲۳	۶۰۰۰	۱۴۳۸۷	۱۰۱۰۰۰
۱۶	فردوسی مشهد	۶۰۰۰۰	۳۵۰۰۰	۹۵۰۰۰	۷۵	۱۸۰	۲۵۵	۲۴۰۰	۱۵۰۰۰	۱۱۵۰۰۰
۱۷	گیلان	۶۸۰۰۰	۳۳۰۰۰	۱۰۱۰۰۰	۳۱۱	۱۶۵	۴۷۶	۲۶۵۰	۵۵۰۰	۱۱۰۰۰۰
۱۸	مازندران	۸۸۰۰۰	۳۲۰۰۰	۱۲۰۰۰۰	۱۸۰	۲۰۰	۳۸۰	۲۵۰۰	۷۱۲۰	۱۳۰۰۰۰
۱۹	یزد	۴۵۰۰۰	۳۰۰۰۰	۷۵۰۰۰	۱۶۰	۱۹۰	۳۵۰	۳۰۰۰	۱۱۶۵۰	۹۰۰۰۰
۲۰	مجموع	۱۵۰۷۵۷۰	۸۶۱۵۶۴	۲۳۶۹۱۳۴	۱۴۳۲۶	۱۵۲۴۹	۲۹۵۷۵	۹۰۸۷۳	۲۵۰۷۰۲	۳۴۰۳۱۰۶

جدول ۱

مجموعه کتابخانه های مرکزی
دانشگاه های مورد مطالعه (مواد
کتابی و غیر کتابی)

در تعداد رشته‌ها در مقطع کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران با ۱۷۷ و دانشگاه سمنان با ۱۴ رشته در این مقطع تحصیلی بیشترین و کمترین تعداد را در میان سایر دانشگاه‌ها دارند. اما در تعداد رشته‌ها در مقطع تحصیلی دکتری، دانشگاه تهران با ۱۵۶ و دانشگاه زنجان با ۴ رشته به ترتیب بیشترین و کمترین تعداد را در میان این دانشگاه‌ها در اختیار دارند (جدول، ۴-۸).

همچنین، میانگین تعداد اعضای هیئت علمی تمام وقت در دانشگاه‌های مورد نظر ۴۴۶۸ نفر، میانگین تعداد دانشجویان تمام وقت، ۱۲۸۰۹/۱ نفر و میانگین تعداد رشته‌های مقطع کارشناسی، ۴۷/۵، رشته‌های مقطع کارشناسی ارشد ۴۹/۸، مقطع دکتری ۳۲/۹ می‌باشد.

ردیف	نام دانشگاه	تعداد اعضای هیئت علمی	تعداد دانشجو	تعداد رشته های کاردانی و کارشناسی	تعداد رشته های کارشناسی ارشد	تعداد رشته های دکتری
۱	اصفهان	۴۴۲	۲۱۰۰۰	۶۷	۸۲	۶۲
۲	الزهر (س)	۱۶۰	۴۵۰۰	۳۵	۳۲	۷
۳	بوعلی سینا همدان	۳۵۱	۱۲۰۰۰	۴۴	۲۴	۱۶
۴	تبریز	۵۰۰	۱۱۰۰۰	۶۰	۶۹	۵۷
۵	تربیت مدرس	۴۹۰	۱۰۸۰۰	۰	۹۸	۷۷
۶	تربیت معلم تهران	۲۹۷	۱۰۰۰۰	۳۰	۲۹	۱۵
۷	تهران	۱۵۰۰	۳۲۰۰۰	۱۱۱	۱۷۷	۱۵۶
۸	رازی کرمانشاه	۲۹۷	۱۱۱۰۶	۳۲	۳۲	۱۰
۹	زنجان	۲۹۹	۸۵۰۰	۳۴	۲۱	۴
۱۰	سمنان	۱۲۷	۶۸۰۰	۳۵	۱۴	۷
۱۱	شهید باهنر کرمان	۴۰۰	۱۵۴۸۰	۳۵	۴۰	۲۵
۱۲	شهید بهشتی تهران	۵۷۵	۱۰۷۰۰	۵۳	۵۰	۳۱
۱۳	شهید چمران اهواز	۵۱۱	۱۵۰۰۰	۵۵	۴۰	۲۵
۱۴	شیراز	۵۵۰	۱۴۵۰۰	۶۹	۶۱	۵۰
۱۵	علامه طباطبایی	۴۰۰	۱۴۵۰۰	۴۵	۴۰	۲۵
۱۶	فردوسی مشهد	۷۰۰	۲۰۶۸۸	۶۸	۴۵	۲۵
۱۷	گیلان	۳۳۱	۷۵۰۰	۵۵	۳۵	۷
۱۸	مازندران	۲۶۰	۷۳۰۰	۴۴	۳۲	۱۲
۱۹	یزد	۳۰۰	۱۰۰۰۰	۳۰	۲۵	۱۵
۲۰	مجموع	۸۴۹۰	۲۴۳۳۷۴	۹۰۲	۹۴۶	۶۲۶

جدول ۲

اعضای هیئت علمی تمام وقت، دانشجویان و رشته‌های تحصیلی دانشگاه‌های مورد مطالعه

مجموعه مورد نیاز کتابخانه های مرکزی دانشگاه های مورد مطالعه، بر اساس استانداردهای کتابخانه های دانشگاهی ایران

همانطور که در جدول ۳ مشاهده می شود، مجموعه پایه برای همه کتابخانه های مرکزی براساس استاندارد ۴۰,۰۰۰ جلد در نظر گرفته شده است. بیشترین تعداد مجموعه لازم برای کتابخانه مرکزی به ازای تعداد اعضای هیئت علمی بر اساس استاندارد ۱۵۰,۰۰۰ جلد است که مربوط به کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران و کمترین تعداد ۱۲,۷۰۰ جلد، مربوط به کتابخانه مرکزی دانشگاه سمنان است.

بیشترین تعداد مجموعه لازم به منظور تأمین نیاز دانشجویان تمام وقت دانشگاه های مورد مطالعه، ۳۸۴,۰۰۰ جلد است که مربوط به کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران و کمترین تعداد ۵۴,۰۰۰ جلد، مربوط به کتابخانه مرکزی دانشگاه الزهرا (س) می باشد.

بیشترین تعداد مجموعه برای رشته های مقطع کارشناسی ۳۷,۱۸۵ جلد است که مربوط به کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران و کمترین آن مربوط به کتابخانه مرکزی دانشگاه سمنان با ۸۳۷۵ جلد است. لازم به ذکر است که دانشگاه تربیت مدرس به دلیل نداشتن رشته های کارشناسی از داشتن مجموعه بر این اساس معاف است.

بیشترین تعداد مجموعه براساس رشته های مقطع کارشناسی ارشد و دکتری به ترتیب با ۵۳۱,۰۰۰ و ۳,۱۲۰,۰۰۰ جلد مربوط به کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران است. کمترین تعداد مجموعه نیز برای رشته های مقطع کارشناسی ارشد (۴۲,۰۰۰ جلد) مربوط به کتابخانه مرکزی دانشگاه سمنان و کمترین برای رشته های مقطع دکتری (۸۰,۰۰۰ جلد) مربوط به کتابخانه مرکزی دانشگاه زنجان است.

مقایسه تعداد منابع موجود با استانداردهای کتابخانه های دانشگاهی ایران در دانشگاه های مورد مطالعه

همانطور که در جدول ۴ مشاهده می شود، بیشترین تعداد مجموعه مورد نیاز ۴,۲۶۲,۱۸۵ جلد است که به کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، تعلق دارد، در حالی که مجموعه این کتابخانه، یک میلیون جلد است. این کتابخانه تنها ۲۳/۵ درصد مجموعه مورد نیاز بر اساس استاندارد را دارد و یا به عبارت دیگر، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران با ۷۶۷۵ درصد کسری در تعداد مجموعه مواجه است. با توجه به داده هایی که در جدول ۴ مشاهده می شود، هیچ کدام از کتابخانه های مرکزی دانشگاه های مورد بررسی، حتی ۵۰ درصد منابع مورد نیاز براساس استانداردهای کتابخانه های دانشگاهی ایران را نیز ندارند.

ردیف	دانشگاه	مجموعه پایه	مجموعه برای هیئت علمیه تمام وقت	مجموعه برای تعداد دانشجویان	مجموعه برای مقطع کارشناسی	مجموعه برای مقطع کارشناسی ارشد	مجموعه برای مقطع دکتری	مجموعه کل بر اساس استاندارد
۱	اصفهان	۴۰۰۰۰	۴۴۲۰۰	۲۵۲۰۰۰	۲۲۴۴۵	۲۴۶۰۰۰	۱۲۴۰۰۰۰	۱۸۴۴۴۴۵
۲	الزهراس	۴۰۰۰۰	۱۶۰۰۰	۵۴۰۰۰	۱۱۷۲۵	۹۶۰۰۰	۱۴۰۰۰۰	۳۲۷۷۲۵
۳	بوعلی سینا همدان	۴۰۰۰۰	۳۵۱۰۰	۱۴۴۰۰۰	۱۴۷۴۰	۷۲۰۰۰	۳۲۰۰۰۰	۶۲۵۸۴۰
۴	تبریز	۴۰۰۰۰	۵۰۰۰۰	۱۳۲۰۰۰	۲۰۱۰۰	۲۰۷۰۰۰	۱۱۴۰۰۰۰	۱۵۸۹۱۰۰
۵	تربیت مدرس	۴۰۰۰۰	۴۹۰۰۰	۱۲۹۶۰۰	-	۲۹۶۰۰۰	۱۵۴۰۰۰۰	۲۰۵۲۶۰۰
۶	تربیت معلم تهران	۴۰۰۰۰	۲۹۷۰۰	۱۲۰۰۰۰	۱۰۰۵۰	۸۷۰۰۰	۳۰۰۰۰۰	۵۸۶۷۵۰
۷	تهران	۴۰۰۰۰	۱۵۰۰۰۰	۳۸۴۰۰۰	۳۷۱۸۵	۵۳۱۰۰۰	۳۱۲۰۰۰۰	۴۲۴۲۱۸۵
۸	رازی کرمانشاه	۴۰۰۰۰	۲۹۷۰۰	۱۳۳۲۷۳	۱۰۷۲۰	۹۶۰۰۰	۲۰۰۰۰۰	۵۰۹۶۹۲
۹	زنجان	۴۰۰۰۰	۲۹۹۰۰	۱۰۲۰۰۰	۱۱۳۹۰	۶۳۰۰۰	۸۰۰۰۰	۳۲۴۲۹۰
۱۰	سمنان	۴۰۰۰۰	۲۰۰۰۰	۶۰۰۰۰	۸۲۷۵	۴۲۰۰۰	۱۴۰۰۰۰	۳۱۰۳۷۵
۱۱	شهید باهنر کرمان	۴۰۰۰۰	۴۰۰۰۰	۱۸۵۷۶۰	۱۱۷۵۲	۱۲۰۰۰۰	۵۰۰۰۰۰	۸۹۷۴۸۵
۱۲	شهید بهشتی تهران	۴۰۰۰۰	۵۷۵۰۰	۱۲۸۴۰۰	۱۷۷۵۵	۱۵۰۰۰۰	۶۲۰۰۰۰	۱۰۱۳۶۵۵
۱۳	شهید چمران اهواز	۴۰۰۰۰	۵۱۱۰۰	۱۸۰۰۰۰	۱۹۵۲۵	۱۲۰۰۰۰	۵۰۰۰۰۰	۹۱۰۶۲۵
۱۴	شیراز	۴۰۰۰۰	۵۵۰۰۰	۱۷۴۰۰۰	۲۳۱۱۵	۱۸۳۰۰۰	۱۰۰۰۰۰۰	۱۴۷۵۱۱۵
۱۵	علامه طباطبایی	۴۰۰۰۰	۴۰۰۰۰	۱۷۴۰۰۰	۱۵۰۷۵	۱۲۰۰۰۰	۵۰۰۰۰۰	۸۸۹۰۷۵
۱۶	فردوسی مشهد	۴۰۰۰۰	۷۰۰۰۰	۲۴۸۲۵۶	۲۲۷۸۰	۱۳۵۰۰۰	۵۰۰۰۰۰	۱۰۱۶۰۳۶
۱۷	گیلان	۴۰۰۰۰	۳۳۱۰۰	۹۰۰۰۰	۱۹۵۲۵	۱۰۵۰۰۰	۱۴۰۰۰۰	۴۲۷۴۲۵
۱۸	مازندران	۴۰۰۰۰	۲۶۰۰۰	۸۷۶۰۰	۱۴۷۴۰	۹۶۰۰۰	۲۴۰۰۰۰	۵۰۴۳۴۰
۱۹	یزد	۴۰۰۰۰	۳۰۰۰۰	۹۰۰۰۰	۱۰۵۰۰	۷۵۰۰۰	۳۰۰۰۰۰	۵۴۵۵۰۰
۲۰	مجموع	۶۲۴۵۹۷۹	۱۱۵۷۷۹۷	۳۱۷۰۳۵۸	۳۰۱۴۹۷	۲۸۲۸۰۰۰	۱۲۵۲۰۰۰۰	۳۲۴۴۴۵۸

جدول ۳

مجموعه مورد نیاز کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های مورد مطالعه، بر اساس استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاه‌های ایران

در مجموع کتابخانه مرکزی دانشگاه شهید بهشتی با دارا بودن ۳۹/۵ درصد مجموعه مورد نیاز بیشترین و کتابخانه مرکزی دانشگاه شیراز با ۷/۵ درصد مجموعه مورد نیاز، کمترین میزان مجموعه را براساس استاندارد دارند. در مجموع، به طور میانگین، کتابخانه های مرکزی دانشگاه های مورد مطالعه ۱۹/۹۷ درصد مجموعه لازم بر اساس استاندارد را دارند، و یا به عبارتی با ۸۰/۰۳ درصد، کسری منابع مواجه هستند.

ردیف	نام دانشگاه	منابع مورد نیاز بر اساس استاندارد	کل مجموعه موجود	کسری تعداد منابع موجود به تعداد مورد نیاز	درصد نسبت منابع موجود به منابع مورد نیاز	آیا مجموعه زیر سطح استاندارد است؟
۱	اصفهان	۱۸۴۴۴۴۵	۲۰۰۰۰۰	۱۶۴۴۴۴۵	۱۰/۸	بلی
۲	الزهراس	۳۳۷۷۲۵	۱۱۰۰۰۰	۲۱۷۷۲۵	۳۲/۶	بلی
۳	بوعلی سینا همدان	۶۲۵۸۴۰	۷۵۰۰۰	۵۵۰۸۴۰	۱۲/۹	بلی
۴	تبریز	۱۵۸۹۱۰۰	۱۴۰۰۰۰	۱۴۴۹۱۰۰	۸/۸	بلی
۵	تربیت مدرس	۲۰۵۲۶۰۰	۱۵۵۰۰۰	۱۸۹۷۶۰۰	۷/۶	بلی
۶	تربیت معلم تهران	۵۸۶۷۵۰	۱۳۵۰۰۰	۴۵۱۷۵۰	۲۳	بلی
۷	تهران	۴۲۶۲۱۸۵	۱۰۰۰۰۰۰	۳۲۶۲۱۸۵	۲۳/۵	بلی
۸	رازی کرمانشاه	۵۰۹۶۹۲	۱۶۰۰۰۰	۳۴۶۹۲	۳۱/۴	بلی
۹	زنجان	۳۲۶۲۹۰	۹۰۰۰۰	۲۳۶۲۹۰	۲۷/۶	بلی
۱۰	سمنان	۳۱۰۳۷۵	۸۰۰۰۰	۲۳۰۳۷۵	۲۵/۸	بلی
۱۱	شهید باهنر کرمان	۸۹۷۴۸۵	۲۰۰۰۰۰	۶۹۷۴۸۵	۲۲/۳	بلی
۱۲	شهید بهشتی تهران	۱۰۱۳۶۵۵	۴۰۰۰۰۰	۶۱۳۶۵۵	۳۹/۵	بلی
۱۳	شهید چمران اهواز	۹۱۰۶۲۵	۱۳۱۵۹۰	۷۷۹۰۳۵	۱۴/۵	بلی
۱۴	شیراز	۱۴۷۵۱۱۵	۱۱۱۱۰۶	۱۳۴۶۰۰۹	۷/۵	بلی
۱۵	علامه طباطبایی	۸۸۹۰۷۵	۱۰۱۰۰۰	۷۸۸۰۷۵	۱۱/۴	بلی
۱۶	فردوسی مشهد	۱۰۱۶۰۳۶	۱۱۵۰۰۰	۹۰۱۰۳۶	۱۱/۳	بلی
۱۷	گیلان	۴۲۷۶۲۵	۱۱۰۰۰۰	۳۱۷۶۲۵	۲۵/۷	بلی
۱۸	مازندران	۵۰۴۳۴۰	۱۳۰۰۰۰	۳۷۴۳۴۰	۲۵/۸	بلی
۱۹	یزد	۵۴۵۵۰۰	۹۰۰۰۰	۴۵۵۵۰۰	۱۶/۵	بلی
۲۰	مجموع	۲۰۱۱۴۶۵۸	۳۵۳۳۶۹۶	۱۶۵۸۰۹۶۲	۱۹/۹۷	

جدول ۴

مقایسه تعداد منابع موجود با استانداردهای کتابخانه های دانشگاه های ایران در دانشگاه های مورد مطالعه

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج به‌دست آمده از تجزیه و تحلیل داده‌ها، نشان می‌دهد که کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های مورد مطالعه از نظر کیفی، در مجموع به‌طور میانگین ۶۲/۴ درصد، با این استاندارد مطابقت دارند و یا به عبارت دیگر، این کتابخانه‌ها ۳۷/۶ درصد با این استاندارد، اختلاف دارند.

همچنین، از نظر کمی نیز در مجموع کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های مورد مطالعه ۱۹/۹۷ درصد مجموعه لازم بر اساس استاندارد را دارند، و یا به عبارتی با ۸۰/۰۳ درصد کسری منابع مواجه هستند. همانطور که بررسی متون در پژوهش حاضر نشان می‌دهد، سایر کتابخانه‌هایی که از نظر مجموعه با استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران و در مواردی نیز با استاندارد انجمن کتابخانه‌های دانشکده‌ای و تحقیقاتی آمریکا مقایسه شده‌اند، از نظر میزان مجموعه تفاوت قابل ملاحظه‌ای با استانداردهای مورد نظر دارند. یافته‌های پژوهش حاضر نیز یافته‌های پژوهش‌های پیشین را تأیید می‌کند. با توجه به مؤلفه‌های تعیین‌کننده میزان مجموعه که در فرمول ۷ مجموعه در استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران تأثیر فراوان دارند، از جمله: تعداد رشته‌ها در مقاطع تحصیلات تکمیلی اعم از کارشناسی ارشد و دکتری که به ازای هر رشته کارشناسی ارشد ۳۰۰۰ جلد و به ازای هر رشته دکتری ۲۰,۰۰۰ جلد کتاب باید در کتابخانه مرکزی دانشگاه وجود داشته باشد؛ و با توجه به رشد تعداد دانشجو و تعداد رشته‌ها در مقاطع تحصیلی مورد نظر، که در سال‌های اخیر نمایان‌تر است، لازم است که وزارت علوم، تحقیقات و فناوری با توجه به سند چشم‌انداز توسعه کشور و محور «توسعه مبتنی بر دانایی» در برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور، مبنی بر اینکه دانشگاه‌های کشور از نظر پژوهشی باید با دانشگاه‌های معتبر بین‌المللی قابل مقایسه باشند و با آنها رقابت کنند، لاجرم بهتر است که تمهیداتی در مورد مجموعه کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌ها که بدون تردید، یکی از ارکان پژوهش در دانشگاه‌ها به حساب می‌آیند، اندیشیده شود.

نتایج این بررسی نشان می‌دهد که وضعیت تمامی کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های مورد مطالعه، زیر سطح استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران است. اگرچه وضعیت رویکرد کیفی کتابخانه‌های مرکزی این دانشگاه‌ها به استاندارد نزدیک است، این کتابخانه‌ها از نظر کمی اختلاف قابل ملاحظه‌ای با «استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران» دارند. ناکافی بودن مجموعه کتابخانه مرکزی دانشگاه به هر دلیلی که باشد، چه به علت مسائل مالی، و یا مسائل مدیریتی، قابل توجه نبوده و نه تنها ارائه خدمات کنونی این کتابخانه‌ها را مختل می‌سازد، بلکه موجب غفلت نیازهای آتی کاربران این کتابخانه‌ها نیز

خواهد شد. به منظور ساختن مجموعه ای متناسب، به گونه ای که نیازهای کاربران کتابخانه را برآورده سازد، نیاز به همکاری همه مسئولان و سازمان هایی است که به نوعی با کتابخانه های دانشگاهی ارتباط دارند. نقش اعضای هیئت علمی و گروه های آموزشی در ایجاد مجموعه ای جامع و مبتنی بر نیازهای همه رشته ها از سایر عوامل برجسته تر است. و همچنین تشکیل کمیته انتخاب کتاب که شامل نمایندگان گروه های آموزشی دانشجویان و کارکنان کتابخانه باشد، لازم و ضروری به نظر می رسد. تدوین خط مشی مدون و مکتوب در امر مجموعه سازی، می تواند به رشد مجموعه بر اساس اهداف و نیازهای دانشگاه ها و با توجه به اولویت های دانشگاه های مورد نظر کمک کند. زیرا فقدان خط مشی مدون برای انتخاب منابع کتابخانه منجر به این خواهد شد که مجموعه سازی در اغلب موارد متکی به گردآوری های تصادفی بوده و این امر موجب اختلال در رشد و کیفیت مجموعه کتابخانه ها خواهد شد.

مشکلات مالی کتابخانه ها در تهیه منابع از یکسو، شمارگان پایین کتاب ها در کشور و پدیده انفجار اطلاعات و همچنین افزایش مداوم قیمت کتاب ها و نشریات و مشکلات ارزی تهیه منابع خارجی از سوی دیگر، بر مشکلات کتابخانه های دانشگاهی افزوده است و راهکارهای فوری را طلب می کند. برای گذر از این مشکلات می توان به گسترش طرح های خدمات امانت بین کتابخانه ای، استفاده از لوح فشرده، دسترسی به پایگاه های اطلاعاتی الکترونیکی، و اینترنت اشاره کرد. البته برای موفقیت در طرح های امانت بین کتابخانه ای، کتابخانه های مرکزی دانشگاه ها باید فهرستگان های جامع و دقیق از موجودی کتابخانه های خود تهیه کنند تا سایر کتابخانه ها از منابع موجود در کتابخانه های هدف اطلاع بیابند.

محدودیت های پژوهش

۱. از آنجا که پرسشنامه (سیاهه واریسی) توسط مدیران کتابخانه ها تکمیل شده احتمال وجود سوگیری در مورد داده های گردآوری شده وجود دارد.
۲. از آنجا که برخی از اطلاعات از وبسایت دانشگاه ها گردآوری شده است ممکن است برخی از داده ها روزآمد نشده باشند.

پیشنهاد های پژوهش

ایجاد بخش مستقلی در کتابخانه های دانشگاهی با عنوان بخش مجموعه گسترده که کلیه فعالیت ها و برنامه های مربوط به مجموعه گسترده را زیر نظر گیرد.

تنها با داشتن خط‌مشی مکتوب مناسب است که می‌توان مجموعه‌ای متعادل و غنی و متناسب با نیازهای جامعه استفاده‌کننده ایجاد کرد. لذا پیشنهاد می‌شود کتابخانه‌های دانشگاهی هرچه سریع‌تر نسبت به تدوین خط‌مشی مجموعه‌گستری اقدام نمایند. اختصاص بودجه مستقل به کتابخانه‌ها تا بتوانند بر اساس بودجه مشخص برنامه‌ریزی صحیحی انجام دهند.

راه‌اندازی یک سیستم جامع امانت بین کتابخانه‌ای و همکاری‌های بین کتابخانه‌ای جهت تأمین منابع در دانشگاه مختلف نیز از اقدامات مهم دیگر خواهد بود.

منابع

- اعظمی سارودی، محمد (۱۳۷۸). «بررسی وضعیت کتابخانه‌های تابعه دانشگاه علوم پزشکی کرمان و مقایسه‌ی آن با استانداردهای معتبر دانشگاهی». *پیام کتابخانه*، ۹ (۳): ۲۲-۳۱.
- چهری، علی‌امید (۱۳۸۲). «ارزیابی مجموعه و نیروی انسانی کتابخانه‌های دانشگاهی شهر کرمانشاه». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات.
- حقیقی، محمود (۱۳۷۲). «ارزیابی مجموعه کتابخانه‌های دانشگاهی شهر تهران». *پیام کتابخانه*، ۱: ۱۸-۳۶. زمانی‌نژاد، فریده (۱۳۷۷). «ارزیابی کتابخانه‌های دانشگاهی شهر زنجان». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات.
- غلامی، طاهره (۱۳۸۰). «ارزیابی وضعیت مجموعه [ی] کتابخانه‌های دانشگاهی دانشگاه اصفهان». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران.
- کومار، کریشان (۱۳۷۴). *روش‌های پژوهش در کتابداری و اطلاع‌رسانی*. ترجمه فاطمه رهادوست با همکاری فریبرز خسروی، تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
- کوهی رستمی، منصور (۱۳۸۶). «مقایسه وضعیت خط‌مشی‌های مجموعه‌گستری کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های تحت نظارت وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه شهید چمران اهواز.
- مرادمند، علی (۱۳۸۳). «ارزیابی مجموعه کتابخانه‌های دانشگاه شهید چمران اهواز بر اساس استانداردهای مرتبط». *فصلنامه کتاب*، ۱۵ (۲): ۱۳-۲۸.